

Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisław, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa: C. H. Beck 2006, ss. 284.

Polska jest krajem, gdzie od lat funkcjonują obok siebie liczne wyznania, a tradycje historyczne świadczą o tym, że ich relacje nacechowane są wzajemną tolerancją. Religia stanowiła czynnik decydujący o tożsamości narodowej wówczas, kiedy istniał naród, a nie istniało państwo. Prawo było i jest instrumentem w rękach rządzących, dzięki niemu mogą oni kształtować otaczającą rzeczywistość. Rola prawa wyznaniowego dawniej i współcześnie sprowadza się do określenia sytuacji prawnej poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych, a także ich wyznawców. Jako dyscyplina naukowa uprawiana jest w kilku ośrodkach akademickich, jednakże ciągle istnieje znikoma ilość publikacji, które w sposób całościowy ujmowałyby jego instytucje. Dlatego też z wielką satysfakcją należy odnotować pozycję ukazującą się w serii „Podręczniki Prawnicze” wyd. C. H. Beck, autorstwa wybitnych znawców tematu, profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Na całość opracowania składają się: przedmowa, wykaz skrótów, wykaz literatury, dziewięć rozdziałów oraz ułatwiający korzystanie z podręcznika indeks rzeczowy.

W pierwszym rozdziale (s. 1-42), zatytułowanym „Wiadomości wstępne”, przybliżone zostały ogólne zagadnienia związane z prawem wyznaniowym. Wedle autorów, należy je rozumieć jako zespół norm prawnych, odnoszących się do osoby ludzkiej i wspólnot religijnych w zakresie wolności sumienia i religii (s. 2). Następuje więc odwołanie do terminologii wynikającej z obecnie obowiązującej Konstytucji i odżegnanie się od dotychczas powszechnie używanego sformułowania „wolność sumienia i wyznania”. Obok opracowania oryginalnej definicji w rozdziale tym zostały zamieszczone ustalenia dotyczące miejsca prawa wyznaniowego w systemie prawa polskiego, a także aspekty związane z historycznymi uwarunkowaniami w zakresie kształtowania się stosunków państwo–Kościół zarówno na świecie, jak i w Polsce. Ponadto zamieszczono odrębną część poświęconą stosunkowi Unii Europejskiej do religii i Kościołów. Przy omawianiu zagadnień historycznych została zaproponowana nie występująca nigdzie dotychczas systematyka. Autorzy sklasyfikowali systemy relacji państwo–Kościół jako „systemy powiązania” (s. 13-16), „systemy rozdziału Kościoła od państwa” (s. 16-19) oraz „systemy wzajemnej niezależności” (s. 19-20). W porównaniu z poprzednimi wersjami podręczników prawa wyznaniowego, które zostały opracowane m.in. przez wymienionych wyżej autorów, zauważa się znaczne zubożenie części historycznej, w celu, jak sami podkreślają, skupienia się w głównej mierze na aktualnie obowiązujących unormowaniach (przedmowa s. VI).

Drugi rozdział pt. „Podstawy polskiego prawa wyznaniowego” (s. 44-78) został podzielony na trzy zasadnicze części. W pierwszej autorzy zajmują się zagadnieniem

źródeł prawa wyznaniowego, za które uznają każdy akt normatywny, który – czy to całościowo, czy też fragmentarycznie – określa prawa i obowiązki związane z wyznawaniem wiary (posiadaniem przekonań religijnych) (s. 45). Przy omawianiu ich katalogu wynikającego z unormowań konstytucyjnych (konstytucja, umowy międzynarodowe, akty pochodnego prawa wspólnotowego, rozporządzenia, akty prawa miejscowego) wyszczególniono ponadto akty prawa wewnętrznego, a także krajowe umowy i porozumienia między organami państwa i reprezentantami związków wyznaniowych oraz prawo statutowe poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych. Część druga rozdziału drugiego została poświęcona konstytucyjnym gwarancjom wolności sumienia i religii (s. 61-68). W porównaniu z poprzednimi podręcznikami autorzy odchodzą od terminu „wolność religijna”, zastępując go sformułowaniem „wolność sumienia i religii”. Problem ów analizują poprzez omówienie aspektu podmiotowego, przedmiotowego, dopuszczalne ograniczenia, jak również w kontekście art. 32 Konstytucji, który proklamuje równość wszystkich wobec prawa. W części trzeciej analizie zostały poddane naczelnym zasadom instytucjonalnej relacji państwo–Kościoły (s. 68-71). Wyodrębniono i omówiono m.in. zasadę równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych, zasadę bezstronności, zasadę autonomii i niezależności, zasadę współdziałania oraz zasadę bilateralności. Autorzy, omawiając poszczególne zasady, przychylają się do poglądu, iż na mocy Konstytucji z 1997 r., ustrojodawca opowiedział za formą separacji skoordynowanej (s. 70).

Rozdział trzeci omawia „Zarys statusu jednostki w zakresie wolności sumienia i religii” (81-120). Analizuje się tu aspekt podmiotowy wolności religijnej w kontekście uprawnień jednostki. Warto wspomnieć, iż Konstytucja oprócz jednostki rzeczoną wolność proklamuje rodzicom w zakresie wychowania potomstwa w zgodzie z własnymi przekonaniami, dzieciom oraz Kościołom i związkom wyznaniowym o uregulowanej sytuacji prawnej. W pierwszym podrozdziale zaprezentowano prawa jednostki do samookreślenia siebie poprzez pryzmat swobody wyboru religii lub światopoglądu religijnego, jak również możliwość wyboru stanu duchownego. W dalszej części autorzy omawiają zagadnienia związane z uzewnętrznianiem przekonań religijnych poprzez możliwość nauczania, przez które rozumieją: prawo do edukacji religijnej w ramach systemu oświaty, możliwość publicznego przedstawiania swoich poglądów i przekonań religijnych, jak również dopuszczalność krytyki cudzych poglądów (s. 87-88). Wedle systematyki zaproponowanej przez autorów uzewnętrznianie przekonań religijnych dokonuje się również za pomocą praktyk religijnych, które realizowane są m.in. poprzez: uczestniczenie w sprawowaniu kultu publicznego, sprawowanie kultu prywatnego, podejmowanie innych czynności nakazanych bądź zalecanych przez doktrynę danej wspólnoty religijnej oraz przez dokonywanie czynności rytualnych (s. 88). Status jednostki w zakresie korzystania z wolności sumienia i religii realizuje się również poprzez zakaz dyskryminacji ze względu na religię lub światopogląd. W niniejszym opracowaniu autorzy poddali analizie zarówno standardy prawa międzynarodowego, jak i krajowego, które poruszają w swej treści wymienione zagadnienia.

Istotnym uprawnieniem jednostki jest możliwość zrzeszania się w celach religijnych. Autorzy analizują to prawo w kontekście organizacji działających poza strukturami i nadzorem związków wyznaniowych, stowarzyszeń wyznaniowych, organizacji kościelnych, jak również zrzeszeń w strukturze Kościołów. Bardzo ciekawy jest

podrozdział poświęcony klauzuli sumienia, rozumianej zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego jako prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, co w konsekwencji oznacza wolność od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu (s. 104). Klauzulę tę omówiono w odniesieniu do uprawnień przysługujących lekarzom i pomocniczemu personelowi medycznemu w przypadku, gdyby świadczenia, które mieliby wykonywać, były niezgodne z zasadami ich sumienia. Na omawianą klauzulę mogą również powoływać się obywatele, którym przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej (s. 107). W ostatniej części trzeciego rozdziału autorzy poddają analizie zagadnienie ochrony wolności religijnej poprzez pryzmat gwarancji zawartych w różnych gałęziach prawa (prawo konstytucyjne, prawo karne, prawo cywilne).

Regulacje odnoszące się do poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych zostały omówione w rozdziale czwartym, zatytułowanym „Związki wyznaniowe i ich jednostki organizacyjne jako podmioty prawa” (s. 120-142). Rozważania rozpoczęto od charakterystyki podmiotowości prawnomiędzynarodowej Stolicy Apostolskiej. Autorzy analizują uwarunkowania historyczne, które wywarły wpływ na to, że Stolica Apostolska od 754 roku uczestniczy w stosunkach międzynarodowych jako pełnoprawny partner (s. 121). Rozpatrzona została również kwestia relacji Stolicy Apostolskiej z Państwem Watykańskim. Zwrócono uwagę na to, że niektórzy mylnie utożsamiają te dwa podmioty. Wedle autorów szczególnie dezinformujące bywa używanie pojęcia „Watykan” na określenie Stolicy Apostolskiej. Często również błędnie twierdzi się, że „Watykan” wydaje encykliki społeczne, a Stolica Apostolska serię znaczków pocztowych (s. 126-127). W drugiej części uwaga została zwrócona na osobowość cywilnoprawną Kościołów i związków wyznaniowych. W tym celu przedstawiono katalog osób prawnych Kościoła katolickiego, wyszczególniając m.in. osoby prawne o charakterze ogólnopolskim, o charakterze terytorialnym, osoby prawne mieszane, osoby prawne o charakterze personalnym, a także kościelne zakłady naukowe. Zaprezentowany również został tryb nabywania osobowości prawnej przez jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego. Wyszczególniono m.in. nabycie osobowości prawnej z mocy prawa w wyniku powiadomienia organów państwowych, dokonanego przez właściwą władzę kościelną o nabyciu osobowości prawnej przez nowo utworzoną jednostką organizacyjną, na mocy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, a także w drodze rejestracji sądowej (s. 137). W niniejszym rozdziale zaprezentowano również katalog osób prawnych innych Kościołów i związków wyznaniowych, które mają uregulowany status na mocy odrębnych ustaw.

W piątym rozdziale przedstawiono „Funkcje publiczne związków wyznaniowych” (s. 142-187) m.in. poprzez pryzmat małżeństwa konkordatowego, nauczania religii, działalność naukową i edukacyjną, administrowanie danymi osobowymi, pomoc społeczną, ochronę dóbr kultury i dziedzictwa naukowego oraz przez posiadanie cmentarzy.

Rozdział szósty nosi tytuł „Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych” (s. 187-206). Zdaniem autorów realizacja owej działalności dokonuje się poprzez: zarządzanie własnymi sprawami, kult publiczny – rozumiany jako oddawanie czci Bogu, a dokonujący się zwłaszcza w liturgii za pośrednictwem osób prawnie upoważnionych (s. 192); działalność duszpasterską, jak również działalność za pośrednictwem *mass mediów*.

Sprawy majątkowe zostały omówione w rozdziale siódmym, zatytułowanym „Finansowe i majątkowe aspekty działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych” (s. 206-240). Autorzy omówili tu główne źródła pozyskiwania środków finansowych przez instytucje wchodzące w skład Kościołów i związków wyznaniowych. Całość rozważań została zamknięta w czterech podrozdziałach dotyczących: finansowania Kościołów i związków wyznaniowych, zwolnień podatkowych i celnych kościelnych osób prawnych, regulacji spraw majątkowych kościelnych osób prawnych oraz fundacji kościelnych.

W ósmym rozdziale uwaga została poświęcona administracji wyznaniowej oraz komisjom państwowo-kościelnym (s. 240-249). Autorzy omówili tu stan prawny wynikający z aktualnie obowiązujących aktów normatywnych. W pierwszym podrozdziale uwagę skupiono na strukturze i zadaniach administracji rządowej, która realizuje swe funkcje przez naczelne i wojewódzkie organy administracji wyznaniowej. W drugiej części poruszono kwestię rejestracji związków wyznaniowych, gdzie w bardzo dostępny sposób przedstawiono całą procedurę rejestracji nowo powstałego Kościoła bądź związku wyznaniowego. Ostatni podrozdział został poświęcony komisjom państwowo-kościelnym. Dokonano w nim charakterystyki Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu oraz Komisji Konkordatowej.

Ostatni, dziewiąty rozdział, pt. „Sytuacja prawna osób duchownych” (s. 250, 278), omawia status prawny osób duchownych należących do różnych Kościołów i związków wyznaniowych. Poczyniono tu uwagę, iż polski prawodawca na określenie osób duchownych używa różnych terminów, tj. „osoba duchowna”, „duchowny” czy też „osoba zakonna”. Zdaniem autorów najbardziej miarodajnym punktem odniesienia pozostaje prawo wewnętrzne poszczególnych Kościołów i związków wyznaniowych (s. 250). W niniejszym rozdziale skupiono uwagę na zakresie praw i obowiązków duchownych, opodatkowania ich przychodów, jak również ubezpieczenia z tytułu pozostawania w stanie duchownym.

Jak już wspomniano wcześniej, głównym celem podręcznika było skupienie uwagi na aktualnie obowiązującym stanie prawnym. Dlatego też uwagi dotyczące aspektów historycznych zostały skrócone do niezbędnego minimum. Jak wskazują sami autorzy, systematyka wykładu oddaje dychotomiczny charakter norm składających się na prawo wyznaniowe, dlatego też z jednej strony dotyka sytuacji prawnej jednostki, a z drugiej odnosi się do statusu Kościołów i innych związków wyznaniowych (przedmowa s. VI). Niniejszy podręcznik zawiera obiektywny wykład prawa wyznaniowego, a wybitni naukowcy będący jednocześnie duchownymi należącymi do Kościoła rzymskokatolickiego z wielką rzetelnością przedstawiają prawdę naukową, nie pomijając w swych badaniach innych Kościołów i związków wyznaniowych. Dlatego też z całą odpowiedzialnością można go polecić studentom, zajmującym się zawodowo prawem wyznaniowym, jak również wszystkim zainteresowanym ową tematyką.

Marek Bielecki
Katedra Prawa Wyznaniowego WPPKiA KUL